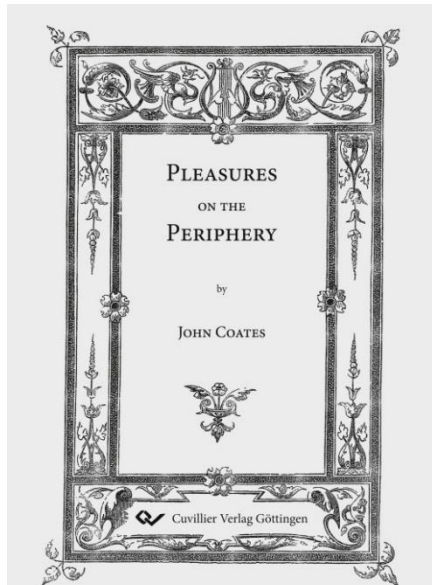

KÖNYVSZEMLE

Pleasures on the Periphery

John Coates

Cuvillier Verlag Göttingen, 2022.

Mióta a debreceni egyetem angol tanszékét megalapították 1938-ban, működésében mindig is kiemelkedő szerepet játszottak a lektorok, azaz az angol anyanyelvű kollégák. Többen is legendává váltak már. A Welsh házaspár a debreceni temetőben nyugszik; önkezükkel vetettek véget életüknek a Vörös Hadsereg bevonulásakor. Nem sokkal tragikus haláluk után nyolcévi kényszerűzűnet következett a tanszék életében: 1950-től kezdve az angol szakos képzésnek szünetelnie kellett Debrecenben. Az 1958-as újraindítás nem kisebb tudóstanárra, mint Országh László nevéhez fűződik. Ő azt is elérte, hogy a hatvanas évek közepétől

ismét lehetett angol anyanyelvű lektora a tanszéknek; ez volt Paul Aston, akinek a nevét társszerzőként és lektorként számos publikáció jegyzi.

Így érkezünk el mostani kötetünk szerzőjéhez, John Coates-hoz; a rendelkezésemre álló adatok szerint ő volt a következő lektor Aston után, de valószínűleg csak néhány év kihagyást követően. Ha összerakom a különböző források mozaikját, nagy valószínűséggel az 1969–70-es tanévet töltötte Debrecenben. Az egyik forrás a saját személyes emlékezetem. Második osztályos voltam a Tóth Árpád Gimnáziumban, amikor kiváló angoltanárnak, Maros Miklósné azzal lepelt meg bennünket, hogy egy délutáni beszélgetésre meghívta John Coates-ot. Óriási izgalomban voltunk, mivel élő angoljal addig még nem találkoztunk, így azt sem tudhattuk, hogy addigra el-sajátított szerény nyelvtudásunk egyáltalán működik-e. Coates hórihorgas, kamaszosan esetlen mozgású ember volt, ugyanakkor nagyon barátságos, és kedvünkért szívesen lassította, egyszerűsítette beszédét – látszott, hogy már rutinja van ebben. Sok évvel később tudtam meg a tanárnőtől (akkor már kollégámtól, hiszen közben magam is angol szakos tanár lettem), hogy utána mindenkit beidéztek a rendőrségre, aki Coatesszal fölvette a kapcsolatot. Ne

csodálkozunk ezen: kivétel nélkül mindegyik angol lektor gyanús volt egészen a rendszerváltásig.

John Coates *Pleasures on the Periphery* című kötete ennek a kornak az izgalmas, szubjektív dokumentuma. A cím szó szerinti jelentése „Örömök a periférián”; ha a benne rejlő alliterációt is vissza akarjuk adni, lehet talán „Víg napok a végeken”. Mik is ezek a végek? A közel száz oldalas könyv a szerzőnek két helyen szerzett tapasztalatait öszszegzi, ezek pedig Szicília és Magyarország. Hogy miért éppen ez a kettő (hiszen más országokban is járt), azt az előszóban így magyarázza: mindkettő határvidék, az előbbi az arab világ, az utóbbi a szláv népek felé vezető úton. Magyarország-képét ez a felfogás nagymértékben meghatározza, már csak azért is, mert első felesége lengyel volt. Amikor első ízben Magyarországra látogattak (Miskolcra, 1968-ban), sok mindent az ő szemén keresztül látott. Együtt lepődtek meg a másságon: a lengyel nőnek otthon „azt mondták”, hogy minden kommunista ország egyforma – gyorsan rájöttek, hogy nem. Coates gondosan, tudatosan behatárolja emlékeit. Leírja, hogy ez a miskolci látogatás tizenkét évvel a magyarországi forradalom után, és egy hónappal Csehszlovákia megszállása előtt zajlott. Ahogyan én is csak sok évvel később értesültem rendőrségi megfigyelése néhány részletéről, ő is később szerzett tudomást róla: már Miskolcon is rajta volt a magyar titkosszolgálat

szeme. Mint írja, néhány évvel később Angliában ismét találkozott az egyik magyarral, akit Miskolcon megismert. Jellemző a beszédhelyzet: a természetben sétálnak, senki nem hallgathatja le őket, és biztosak benne, hogy soha többé nem találkoznak. Így szerez az angol férfi tudomást nemcsak saját meggyanúsításáról, hanem az ötvenhatos események megannyi részletéről. Sokaknak ismerős szituáció: én például 1975 nyarán így hallottam kaunasi egyetemistáktól arról, hogy egy évvel korábban Litvániában három napon át utcai harcok voltak. Aztán a magyarok fölszálltak a vonatra, és soha többé nem láttuk egymást.

Coates 1969-ben érkezik Debrecenbe (ahogyan titokzatosan utal rá, D egyetemi városba), és rögzíti is első benyomásait: „többé-kevésbé” kampusznak látszik a hely, csodálatosan rendben tartott parkkal, kisebbfajta Versailles képzetét keltve. Ezt a kedvező első benyomást gyorsan követték egyéb élmények, a korabeli bürokrácia útvesztőiben való bolyongás. Mint valami Kafka-hős, egy abszurd világban igyekezett a józan észnek megfelelően viselkedni és érvelni. Azért fontos dokumentumok ezek a történetek, mert a sejtek szintjén mutatják azt a lassú, erjedő folyamatot, amely fokozatos kulturális változásban teljesedett ki. A titkosszolgálat véleményével ellentétben egyetlen angol lektor se fejtett ki politikai (ahogy akkor mondták: bomlasztó) tevékenységet. Viszont mindegyik, akaratlanul is, képviselte azt a kultúrát, amelyik állampolgári

öntudatra nevelte. Minél többen tapasztalták ezt a kelet-közép-európai országokban, annál többen kerültek a hatása alá. Vagyis: egy normálisnak nem nevezhető világban váratlanul elkezdtek normálisan viselkedni.

1970-ben viszont Coates még magányos bolyongó volt egy karkai világban. Tanulságos történetet mesél el a „Registration” (Nyilvántartásba vétel) című fejezet. Akkoriban jogszabály mondta ki, hogy ha külföldi állampolgár a saját autójával érkezik Magyarországra, azt fél éven belül nyilvántartásba kell véteni, amelynek során magyar rendszám-táblára cserélik az eredetit. Az egyetlen hely, ahol ezt intézni tudta, Budapesten volt, az ottani vámhivatalban. Itt kezdődik az abszurd történet. Legyen szíves, szerelje le a rendszám-táblákat, csavarhúzó adunk. Remek, adja át őket. Ja igen, az új rendszám-táblákat egy másik hivatalban kell kérni, de siessen, mert rendszám-tábla nélkül megbüntethetik. A folytatás is hasonló: a csaknem vadonatúj kocsit nem megy át a műszaki vizsgán. Nagy nehezen megoldja, ahogyan az eredeti rendszám-táblák visszaszerzését is (az újakat megkapni reménytelen vállalkozásnak tartják). Végül jó tanácsot kap: ne akarja ő a kocsit itt regisztráltatni, hanem félévente hagyja el az országot, majd jöjjön vissza, és akkor újra kezdődik a féléves időszak. Így akár-meddig el lehet lavírozni.

Közben tapasztalatokat szerez a korabeli magyarországi előítéletekről. Addig általában nincs baj, amíg tudják róla, hogy angol (legfőljebb a

titkosrendőrség szemében szálla); kellemetlen helyzet akkor adódik, amikor keletnémetnek nézik (megfigyelése szerint a korabeli Magyarországon a leginkább lenézett kategória), magyar útitársát pedig sötét bőre miatt cigánynak vagy romának. Van viszont, amit utólag sem tud megmagyarázni. A debreceni Angol Tanszéken végig nem kívánt személynek érezte magát. Ahogyan írja, amikor végleg távozott egyéves szolgálata után, senki sem búcsúztatta. Éles ellentétet érzett azzal, hogy négy évvel korábbi spanyolországi tartózkodása végén az egész falu kitódult az alkalomra. Hangsúlyozza: ez Franco diktatúrájában történt. Miért volt hát ez a kiáltó különbség? A kérdés számára kérdés marad – számomra is, legfeljebb találgatni tudnék. Mindenképpen érdekes, hogy elődjét szinte minden munkatárs meghívta magához (ahogyan ezt a gondosan elkészített III/III-as jelentésekből tudjuk).

A történetfüzérből úgy látszik, hogy jobb kapcsolatot talált a tanszéki kollégák körein kívül. Leírja, hogy milyen kellemes estét töltött Miskolcon bizonyos Elemérrel (jazzlemezeket hallgattak), és hogy milyen érdekes találkozása volt Budapesten a miniszterhelyettessel („Laci”). A gyanakvó rendőrök csalódtak volna, ha tudják: egyértelműen rokonszenvezett Kádárnak a munkásosztálybeli gyerekek tanulását segítő oktatáspolitikájával. Ez még akkor is fontos, ha a kommunista munkásosztály fogalom és az angol kultúrában mélyen gyökerező

különbségtétel a munkásosztály és a középosztály között egészen más szemléletet tükröz. Azt viszont jól látja, hogy egy munkásszármazású fiatal mindkét helyen könnyen a sznobizmus és az előítélet célkeresztjébe kerülhet.

Tizenegy hónapos debreceni tartózkodását így összegzi: távoli helyen volt, a „végeken”, méghozzá egy olyan országban, ahol a politika számára fontos volt a decentralizáció (77.). Erre valószínűleg a legtöbb magyar olvasó felkapja majd a fejét: a Kádár-kor szerintünk nem erről volt híres (és saját rendszámábla-története is ellentmondani látszik ennek). Egészen más élményben volt része, amikor jó két évtizeddel később visszatért Magyarországra, mint egy olyan bizottság tagja, amelyik a rendszerváltás folyamatát volt hivatva elősegíteni. Ekkor a napfény városában, Szegeden volt a munka-

helye. Itt válik személyessé a történet, egy olyan különös kapcsolat elbeszélésévé, amelyből majdnem szerelem lett, végül mégis két párhuzamosan futó életút maradt: egy középosztálybeli angol férfi és egy valaha a kommunizmusban mélyen hívő magyar nő csalódásokkal, újrakezdésekkel, kompromisszumokkal teli sorsa.

Műfajilag nehéz meghatározni John Coates kötetét; nevezzük rendhagyó naplójegyzetek gyűjteményének. Művelt, okos ember írta, aki nyitott szemmel jár a világban, és szívesen veti össze különböző országokban szerzett élményeit. Bár éppen debreceni hónapjait látja sötéten, mindenképpen hasznos adalék a mi szűkebb értelemben vett történelmünkhöz is.

Rácz István
irodalmár, egyetemi tanár
Debreceni Egyetem

A Mindszenty-sztori a budapesti amerikai követségen – Az *Oral History* mint történelmi módszer kérdései

Deák András Miklós: *Mindszenty bíboros az elbeszélte történelemben*, Budapest, L'Harmattan, 2021. 223 oldal.

A magyar–amerikai kapcsolatok a huszadik század elejétől értelmezhetők igazán, különösen az első világháborút lezáró tűzszünet majd békeszerződés időpontjától, amikor hosszú idő után ismét önálló és szuverén állammá vált az ország. Gyorsan meg kell jegyezni azonban azt is,

hogy az Egyesült Államok szempontjából Magyarország és a magyar ügyek ritkán számítottak fontosnak – akár a két világháború közötti időszakról, akár a hidegháború vagy a rendszerváltás utáni korszakról beszélünk. Néhány hosszabb időn át, és kritikus időpontban lényeges politikai tisztséget betöltő ember jelenik